

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

*Asumarea putinței de a vorbi.
Eseu despre Emmanuel Lévinas*

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Virgil Ciomoș**

**Student-doctorand:
Pașca (Dioșan) Livia-Ioana**

2016

Cuprins

Abrevieri ...7

Introducere ...8

Capitolul 1. Fenomenologie și Talmud ...28

1.1.Rusul ...28

1.1.1. A vedea și a privi ...28

1.1.2. Agalma și Cel Prea-Înalt ...31

1.1.3. Teama de Dumnezeu ...41

1.1.4. Moise și Zosima ...44

1.2.Afradul ...51

1.2.1. Tentăție și revelație ...51

1.2.2. Talmudul ...56

1.2.3. Tăciuni aprinși sub suflare ...61

1.3.Germanii ...67

1.3.1. De la intenționalitate la pasivitate ...67

1.3.1.1. Descurcând ițele încurcăturii intenționale ...67

1.3.1.2. „Ruina reprezentării” ...70

1.3.1.3. Descoperind etica ...74

1.3.1.4. Excurs: libertate și sens ...77

1.3.2. De la răul fără chip la numele propriu ...79

1.3.2.1. Jocul amiabil ...79

1.3.2.2. Uitarea Celuilalt ...83

1.3.2.3. „Răul nu are chip” ...88

1.3.2.4. Accesul la Celălalt cu numele său propriu ...95

1.3.3. Real și il y a ...99

1.3.3.1. Il y a ...99

1.3.3.2. Refulare și forcluziune ...102

1.3.3.3. Reaua conștiință ...104

1.3.3.4. Veghe și sublimare: spre trezire ...108

1.3.3.5. Mardoheu și Estera ...112

1.3.3.6. Expunere la Celălalt și substituție ...117

1.3.3.7. Străin sieși ...121

1.3.3.8. Asimetria etică ...125

Capitolul 2. Fantasmă și Catapeteasmă ...130

2.1. Avraam și Isaac ...130

2.1.1. Șofarul ...130

2.1.2. Ființă de fantasmă și Celălalt: drum fără întoarcere ...134

2.1.3. Apatridul ontologic ...137

2.1.4. „Hinneri” ...140

2.1.5. Studiul Torei ...147

2.1.6. Lectura profetică ...149

2.1.7. Străinul și straniul ...156

2.1.8. Primul venit: diaconie ...161

2.1.9. Unul pentru altul ...165

2.1.10. Altul cu majusculă sau cu minusculă ...167

2.1.11. Cuvânt și fenomen ...170

2.2. Față-către-față ...175

2.2.1. Chipul ca privire și voce ...175

2.2.1.1. Privire ...176

2.2.1.2. Voce ...179

2.2.2. Textul ca voal ...182

2.2.2.1. Conchidere ...187

2.2.3. Numele Tatălui ...188

2.2.3.1. Moise ...193

Capitolul 3. Timp și Ileitare ...196

3.1. Responsabilitate ...196

3.1.1. Eveniment ...196

3.1.2. Pentru Celălalt ...200

3.1.3. Culpabilitatea ca și cerere interzisă ...204

3.1.4. Acuzativ fără nominativ ...207

3.1.5. Zicere și Zis ...210

3.1.6. Cele zece cuvinte creatoare ...214

3.1.7. Septuaginta este ne(de)săvârșită ...218

3.1.7.1. Deschiderea deschiderii ...218

3.1.7.2. Sem și Iafet: ebraica și greaca ...226

3.2. Chip și verset ...233

- 3.2.1. Urma ...233
- 3.2.2. Dorința de absolut Altul ...241
- 3.2.3. Paradoxul chipului: nuditate ...245
- 3.2.4. Chip, nimic și angoasă ...249
- 3.2.5. „Să nu ucizi” ...257
- 3.2.6. Studiul neîntrerupt: chip și verset ...265
- 3.2.7. Obsesie ...268
- 3.2.8. Conchidere ...271

3.3. *Ileitate* ...274

- 3.3.1. „Numele are un nume” ...277
- 3.3.2. Apelul Torei și pecetea subiectului ...281
- 3.3.3. Revelație și Paște ...285
- 3.3.4. Diacronie ...289
- 3.3.5. Timpul elecțiunii ...295
- 3.3.6. Mărturie ...303
- 3.3.7. Numele lui Avraam ...305
- 3.3.8. Privirea lui Isaac ...308
- 3.3.9. Conchidere ...312

Concluzii ...314

Bibliografie ...319

Bibliografie principală ...319

Emmanuel Lévinas ...319

Jacques Lacan ...320

Cărți ...321

Articole ...324

Surse online ...329

Bibliografie secundară ...330

Cărți ...330

Articole ...332

Surse online ...334

Cuvinte cheie

Celălalt, Ileitatie, față-către-față, Chip, verset, unul-pentru-Altul, diacronie, diaconie, substituție, mărturie, revelație, Tora, Numele Tatălui, fantasmă, simbolic, imaginar, real, obiect a, deschidere originară, apel, etică, supraeu, privire, voce, străin, aproapele, angoasă, il y a, responsabilitate, dorință, Zicere, Zis, Septuaginta, enigmă, Infinit, pasaj.

Rezumat

În contextul fenomenologiei secolului XX și al răspunsului pe care ființa umană îl are de dat în fața interpelării pe care o face Celălalt, Emmanuel Lévinas, pe terenul moștenirii fenomenologice și al lecturilor talmudice, propune o responsabilitate orizontală, infinită, asignată și asumată la intrarea în istoria subiectivă, ca răspuns la un apel vertical. Perspectiva interpretativă pe care o conturăm este de a vedea în ce măsură textul lévinasian aduce o asumare sau rezolvare a angoasei, iar pentru aceasta propunem conceptul lacanian de Nume al Tatălui, într-o lectură a corpus-ului lévinasian cu ajutorul dezvoltărilor teoretice ale psihanalizei, în special cea freudiană și lacaniană. Dacă Lévinas construiește o întreagă „éthique comme philosophie première”, pentru Lacan, problema etică se articulează în raport cu orientarea subiectului față de real. Fără a încerca doar o corespondență sau simple analogii conceptuale, am analizat raportul cu Chipul, ca și condiție a survenirii Celuilalt în transcendența sa, din Înălțimea sa, precum și interdicția de a nu ucide. Chipul lévinasian este în același timp privire și voce. Astfel, ceea ce propunem ca ipoteză este interpretarea responsabilității lévinasiene în fața Chipului ca rezolvare în registrul simbolic a angoasei radicale în fața chipului lui A Elohim, într-o relație față-către-față care poate fi față-către-față cu textul Torei, urmă în scriitură a Infinitului.

Am configurat lucrarea în trei capitole, *Fenomenologie și Talmud, Fantasmă și catapeteasmă* și *Timp și Ileitatie*, pe parcursul cărora expunem, pe de o parte, conceptele lévinasiene și, pe de altă parte, oferim o lectură a acestor concepte din perspectiva discursului psihanalitic de sorginte freudiană și lacaniană, pentru a extrage, poate, din textele lui Lévinas ceea ce textul spune mai mult decât poate cuprinde în liniaritatea discursului.

Explorând corpus-ul lévinasian pentru a explicita noțiunea de *chip*, în delimitările conceptuale a ceea ce presupune chipul în raport cu Ileitarea și cu responsabilitatea infinită a

oricărei ființe umane pornite în aventura avraamică a propriei istorii subiective ca răspuns la un apel originar, vedem cum anume privirea și vocea sunt în registrul obiectului, așa cum le conceptualizează Lacan, în sensul în care dorința enigmatică a subiectului relevă de un dincolo de ordinul simbolicului. În relația dintre dorință și obiect există o lipsă fundamentală care se află la originea dorinței, și, în această linie de lectură, chipul este privire, nefiind doar atașat registrului vederii, la fel cum este și vocea, sau expresie care vorbește în tăcere, nefiind legat de nicio dimensiune acustică. În acest fel, chipul lévinasian devine conjuncția privirii și vocii ca loc gol, ca limită a ceea ce ar putea fi gândit sau exprimat în discurs.

Chipul celuilalt, al aproapelui, devine, la Lévinas, un punct de obiect care întâlnește subiectul și îl leagă de propria sa dorință, dar în același timp, chipul este întâlnirea imposibilă cu privirea, este privirea încadrată, așa cum apare fereastra fantasmei sau așa cum un voal ascunde lipsa, adică ceea ce nu este acolo spre a fi văzut, este distanța dintre ochii fără apărare ai celuilalt și privirea sa care poate constitui un punct de angoasă. Raportul subiectului cu chipul Celuilalt ca privire este mediat de voalul care ascunde realul, deoarece câmpul vizual este prins în trei registre, și anume în imaginarul oglinzii, în simbolicul perspectivei și în realul topologiei. În acest sens, câmpul scopic are mereu o structură de cross-cap, o suprafață topologică ce arată realul structurii subiective în care subiectul se află într-o excluziune internă cu obiectul său.

Chipul este, în plus, cel care apelează, însă acest apel, survenit dintr-un trecut imemorial care cheamă la responsabilitate, produce un tip de experiență în care spunem că subiectul însuși, pe când încă nu era subiect, este apelat să răspundă, deci să intre în registrul umanului. Acest apel se produce într-o deschidere originară – *Bejahung* care îl conține pe *ja*, „da, asum!”, în fața unei condiții de posibilitate care depășește subiectul, cu mențiunea că deschiderea este o donație – în care subiectul este ales (*elu*), dar, în același timp are de făcut o alegere cu privire la structura sa subiectivă – căci structura psihică apare în postura pe care o ia subiectul în raport cu originea, locul pe care subiectul și-l asumă. Pentru Lévinas subiectul intră pe drumul avraamic fără întoarcere răspunzând afirmativ cu „iată-mă!” la acest apel, într-un raport față-către-față primordial cu Limbajul, chiar dacă prin răspunsul său și, deci, pentru a se putea constitui ca *eu* după ce a fost apelat ca un *tu*, este necesar ca Celălalt să se retragă, să devină *el*, de unde și conceptul său de Ileitare, sau de urmă a Infinitului care, din Înălțimea sa atotputernică poruncește, nu fără a fi, în același timp, slab și neputincios în chipul sârmanului, al văduvei sau al orfanului.

Funcția relației față-către-față este de a face voal, de a ascunde privirea și de a susține o presupusă existență și consistență a Celuilalt ca să poată rămâne garant al subiectului. Căci, spune Lacan, este o lipsă în Celălalt, există un vid al lipsei sale de garanție, or lipsa în Celălalt

este o fereastră către realul de nenumit, semnificantul lipsei Celuilalt, pe care îl găsim în lecțiile talmudice ale lui Lévinas cu numele de Yahve, impronunțabil fiindcă îi lipsesc vocalele, care au fost refulate. Dar acest nume are un nume, Adonai, la fel cum nomație face și simbolicul și oferă, în admirabilele pagini din *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* sau *Éthique et infini* o rezolvare a angoasei radicale prin responsabilitatea ca și culpabilitate asumată unic în urma unui apel la fel de unic.

Aventura subiectivității lui Același, despre care Lévinas spune că pornește spre Celălalt pe un drum fără întoarcere – la fel ca și aventura traducerii Torei din ebraică în greacă –, este asemenea probei lui Avraam care, și el, se ridică și pleacă „din casa sa” ca răspuns la un apel. Tot ca răspuns la apel este și proba sacrificiului lui Isaac, însă în această probă Avraam îl întâlnește pe Dumnezeu în real, iar acest Dumnezeu este semnalat prin singurul afect care nu înșală, și anume angoasa. Vocea Celuilalt care cere sacrificiul lui Isaac rezzonează în vidul lipsei sale de garanție. Dar, pentru Avraam, simbolicul câștigă asupra realului, determinând un rest care rămâne de neasimilat, o urmă a Infinitului, cum o numește Lévinas, dar în acest sens precis al angoasei radicale, urmă care este Chipul celuilalt. Aici vedem și în ce măsură conceptul lévinasian timpuriu de *il y a* relevă de real și cum poate fi întâlnit, întotdeauna voalat, la nivelul chipului.

Pentru Lévinas, Chipul este conjuncția imposibilă dintre subiect și acel ceva care este cauza dorinței sale, dar care s-a retras fiindcă relevă de un trecut care nu a fost niciodată prezent. Chipul voalează ceva ce dorim să vedem, dar este imposibil de văzut. Precum acoperământul ispășirii sau catapeteasma templului. Prezența Chipului relevă de Zicerea ce survine de dinainte de orice Zis căci este vorba despre ceva ce nu a fost trăit, trauma fundamentală – care este intrarea subiectului în limbaj – este o experiență fără subiect, dar care revine ca *retur*. Freud spunea, deja, că trauma ține de un timp preistoric, că relevă de structură, iar ceea ce vine ca retur este restul traumei, care nu a fost niciodată prins în discurs și în interpretare.

Divizarea subiectului, în forma paulină, relevă de „ca și cum nu”, iar subiectul vorbitor are o temporalitate indeterminată ce subîntinde orice temporalitate determinată. Proba ultimă a alterității Celuilalt, ca pulsație a Celuilalt în Același, relevă de structura acestei temporalități ca lacună în continuitatea cronologiei și conduce subiectul la unicitatea sa care constă într-o responsabilitate infinită pentru aproapele său, pe care o spune atât starețul Zosima, cât și rabinul Amos. Dar și culpabilitate universală, față de toți ceilalți și față de greșelile lor, a cărei sursă se află la nivelul de constituire al fantasmei și a relației subiectului cu dorința. Această responsabilitate subiectivă survine într-un timp logic ulterior constituirii structurii subiective ca

răspuns la apelul originar pe care Celălalt radical îl adresează subiectului și la care acesta din urmă răspunde cu „Iată-mă”.

Dacă propriul revelației, ca donație a Torei, este evenimentul subiectului de a accepta înainte de a cunoaște – sau „vom face și vom asculta” –, act etic asumat în urma unei donații, atunci pentru Lévinas aceasta este miza adevărului ca și cauză, în sensul în care Dumnezeu este pus ca și cauză a dorinței subiectului, dar dacă acestuia din urmă îi este imposibil să refuze donația, în acest câmp al eticii anterioară cunoașterii se poate instala culpabilitatea fiindcă ființa umană este, deja, în raport cu aproapele său, aceasta fiind singura modalitate de a-l cunoaște pe Dumnezeu, revelația fiind ilustrată prin practicarea poruncilor. Dimensiunea revelației presupune, astfel, cuvântul purtător de adevăr, ea este deja discurs, iar a accepta înainte de a cunoaște relevă de citirea liturgică a sulului Esterei. Dimensiunea pe care o vom introduce în acest punct va fi cea a supraeului freudian. Marea invenție a lui Freud din cea de-a doua topică este supraeul, modul în care pune, de fapt, în prim-plan originea în raport cu constituirea subiectului. Imperativul supraeului, însă, este o poruncă imposibil de satisfăcut dacă suntem în limbaj, dar este, ca atare, la originea a tot ceea ce spunem în noțiunea de conștiință morală.

Conceptualizarea Chipului lévinasian ca *das Ding*, pe fondul subiectivității lui Altul în Același este în analogie cu momentul amenințării despre care vorbește Freud, paradoxale și arhaice, moment normativ care pentru Freud este coerent cu raportul oedipian. Ceea ce, din real, pătimește de semnificant, pătimește de raportul originar care înscrie omul pe căile semnificantului, se înscrie în Chip care se prezintă ca un *nihil*. În spatele voalului fantasmatic stă semnificantul dorinței, ceva ce nu trebuie arătat, căci dezvăluirea a ceea ce nu este decât nimicul, adică absența a ceea ce este învăluit, este numită de Freud cap al Meduzei sau „oroare” care răspunde absenței revelate.

Lévinas face apel, conceptualizând responsabilitatea, la cuvintele Torei în care supraabundenței binecuvântării lui Dumnezeu îi corespunde o permanență a unei datorii de neplătit, căci cu cât plătești datoria mai mult, cu atât ești mai îndatorat. Cu cât subiectul este mai aproape de celălalt, cu atât responsabilitatea sa pentru acesta este mai mare. Interioritatea specifică subiectului lévinasian, într-o responsabilitate pentru toți ceilalți în care el este de neînlocuit, relevă de o lipsă de odihnă în sine și, deci, de o străinătate și straniețate a oricărui loc. Străin sieși și locului său, nici un om nu este acasă și în această *incondiție* de străin omul îl caută pe celălalt, pe aproapele căruia îi este făgăduit, căci fiecare om este „păzitor al fratelui său”. Pentru Lévinas, paradigma subiectului stă în figura lui Avraam care pornește într-o aventură *fără întoarcere*, aventura unui popor și a unei subiectivități. Poporul făgăduit lui Avraam a primit Tora pe Sinai, iar subiectul știe că Infinitul se revelează celor care se țin în

urma celuilalt, așa cum Rut știe că îl va găsi pe Dumnezeuul tăcut dacă va merge în urma Noeminei. Dacă suferința aproapelui este o chemare la responsabilitate, atunci Rut este în fiecare subiect a cărui elecțiune a avut loc într-un trecut imemorial care nu a fost nicicând prezent.

Una dintre ipotezele pe care le propunem este că vocea și privirea se întâlnesc în Chip, drept pentru care analizăm obiectul ebraic ritualic numit șofar care prezintă vocea într-o formă separată. Porunca „să nu ucizi”, ca expresie a chipului celuilalt, se înscrie abia după ce dorința angoasantă a Celuilalt a fost împlănită, iar șofarul poate clama culpabilitatea, adică poate modela locul angoasei. Șofarul și moartea tatălui sunt, în fapt, la începutul economiei dorinței. Culpabilitatea acoperă angoasa suscitată de reziduul inasimilabil în care vocea apare în deschiderea subiectului și a Celuilalt ca obiect căzut din subiect și din Celălalt.

Vocea rezonază în vidul Celuilalt, iar șofarul are rolul de a modela acest vid, de a pune bară juisării Celuilalt și, deci, de a modela locul angoasei. Instaurarea unui Celălalt completat de voce nu este altceva decât proiectul supraeului, căci, situată în vidul Celuilalt, vocea este mută, dar, totuși, voce a eticului, a culpabilității de ostatic și a responsabilității infinite, pentru a ne aduce aminte de figura unui Celălalt care cere sacrificiul, imposibil de satisfăcut, al juisării. Vocea rămâne un rest ireductibil la semnificant, rest care susține pasajul, fiind, deci, esențială articulării semnificantului. Tablele legii sunt esențiale în structura umanului, căci altfel vocea de pe Sinai nu ar produce subiectul divizat.

În proba avraamică a sacrificiului lui Isaac, chipul este privire, privire a lui Isaac față-către-față cu Avraam, în interpretarea lui Lévinas, privire care oprește mâna care deja consimțise la sacrificiu, căci privire și voce divină se conjugă în acel moment eminent. Dar, dacă în cazul lui Avraam, simbolicul câștigă asupra realului și determină un rest de neasimilat, privirea lui Isaac este, totodată, față-către-față cu realul chipului lui Dumnezeu. Atât în sacrificiul lui Isaac, cât și în frângerea pâinii, este vorba despre crearea unui spațiu pentru survenirea registrului simbolic, în locul gol. Vocea se încorporează, nu se asimilează, ceea ce înseamnă că ea poate prelua funcția de a modela vidul, iar limbajul capătă, pentru Lévinas, funcție de expresie. Prima zicere este „Dumnezeu”, iar în structura față-către-față a credinței, subiectul, expus Celuilalt, răspunde deja printr-un „Iată-mă”. Numele Tatălui este Dumnezeu, iar Zisul este modul în care ființa umană se apără de acel față-către-față original în care Numele este cel care apelează ființa umană la a vorbi, la Zis în raport cu originea. Umanul este apatrid, iar plecarea lui Avraam este în două registre, pe de o parte spre „pământul pe care ți-l voi arăta”, iar pe de altă parte „spre tine însuți”.

Drumul fără întoarcere relevă de constituirea ființei de fantasmă care are în dorință rol de semnificație a adevărului. Permanența studiului Torei fiind o binecuvântare în care profunzimile se dau mereu în surplus, ca un „mult în puțin” care relevă de Numele lui Dumnezeu, impronunțabil, care conduce subiectul spre a se deschide către transcendența niciodată de cunoscut în mod adecvat fiindcă îl depășește în mod infinit. Numele lui Dumnezeu permite omului să fie în raport cu semenii săi în urma infinitului, căci omul poate fi martor al numelui, dând mărturie de acesta și, prin aceasta, fiind martir în responsabilitatea sa infinită. Acesta este răspunsul prin excelență la apelul Numelui. Orice cuvânt devine profetic fiindcă relevă de participarea subiectului – care primește revelația – la lucrarea Dumnezeului fără promisiune, cel care „devie idee” și care, străin, survine doar dacă este primit, care se revelează în profeție, iar raportul excepțional care îl leagă pe Israel de Tora. În aceasta stă în interesul față de etica biblică.

Experiența celuilalt, ca străin, este și o experiență a straniului. Subiectul nu a fost niciodată prezent, în calitate de subiect, la actul elecțiunii sale, deci transcendența infinitului, așa cum o conceptualizează Lévinas, relevă de un trecut irecuperabil care nu a fost niciodată prezent. De aceea elecțiunea poate fi gândită doar în termeni de urmă. Numai că urma ca și straniu perturbă ordinea lumii, siguranța pe care o dădea cadrul fantasmei, este un exces care clatină voalul ce ascunde de-nevăzutul. Agalma semnificantului este contrabalansată de semnificantul lipsă în Celălalt și aceasta deoarece agalma este susținută întotdeauna de o lipsă. Obiectele cauză a dorinței aveau mereu o strălucire agalmatică, oroarea realului lor fiind acoperită cu un voal.

Lipsa în Celălalt sau vidul, fereastră a realului, gaură a raportului scopic al subiectului cu lumea, este acoperit de voalul fantasmei care ascunde gaura în Celălalt și îi oferă o presupusă consistență ca garant al subiectului. Vidul de garanție al Celuilalt relevă de golul de memorie al Dumnezeului care ar putea uita de legământ, de aceea este necesară reiterarea sunetului șofarului și posibilitatea acestuia de a-și juca funcția de a modela locul angoasei ca și culpabilitate.

Primul cuvânt este Zicerea, dar, pentru Lévinas, acest cuvânt este „Numele prin care Dumnezeu se semnifică”. Dar Zicerea este cea care traduce Zicerea în Zis, deci intraductibilul își face loc în inima traducerii, „vocea liniștită” pe care o aude Ilie pe Horeb, cuvânt originar, rămâne indicibilă, iar traducerea trebuie să fie neîntreruptă, precum studiul. Proto-traducerea tăcerii este Chip, ca urmă a trecerii lui Dumnezeu al cărui Chip nu este de văzut și al cărui Nume nu este de pronunțat. „Eu sunt Ceea ce sunt” din rugul aprins poate da un indiciu în această privință.

Pentru Lévinas chip și verset este totuna fiindcă față-către-față al lui Moise cu Dumnezeu nu înseamnă altceva decât că discipolul și Maestrul s-au aplecat împreună asupra aceleiași lecții talmudice, ceea ce înseamnă că proximitatea Creatorului necesită un studiu infinit. Versetele biblice trebuie privite în față, iar spațiul discuțiilor talmudice începe de la retragerea lui Dumnezeu care lasă un loc gol ce devine locul de origine al oricărei interogații. Voalul care susține abisul dintre sfințenie și alteritate, care separă Sfânta Sfintelor de naos, este analogon al textului care ascunde fără a ascunde, căci sub cuvânt trăiește invizibilul. Adevărata față-către-față cu Dumnezeu se înscrie în studiul neîntrerupt al Torei scrise și orale.

Celălalt, în elecțiune, este Zicerea anterioară și constitutivă Zisului, iar în adresarea originară a Celuilalt, întâlnirea cu Celălalt nu este un fapt al subiectului, ci este suscitată de apel. Zicerea s-a retras deja, rămânându-i doar urma în Zis, dar aceasta este, deja, o trădare, iar problema lui *altfel zis* se plasează în trecerea de la ebraică la greacă. Dacă ebraica poartă marca de neșters a unei revelații, Infinitul care se revelează în Chipul celuilalt stă tocmai în acest cuvânt originar, ebraic, pe care Același nu îl va putea traduce niciodată în termenii proprii. Ebraica – sulului Torei – este, în acest sens, proto-traducerea tăcerii. Traducerea este ireversibilă și fiindcă aduce cu sine un rest care este tocmai Numele impronunțabil.

Chipul se revelează în același timp ca *persoană* și ca *nimic*. În nimicul din ochii care vorbesc ai chipului transpare Nimicul infinitului, strălucirea transcendenței se revelează în abisul întunecat al ochilor, adică întunericul cel mai adânc care produce orbire datorită strălucirii Chipului. În sprijinul tezei noastre, vom argumenta că prin *nimic*, dorința maschează angoasa a ceea ce lipsește, în mod esențial, din dorință. Imaginea chipului se convertește în neantul pe care îl privim în ochii săi, de unde și caracterul său de *pasaj*, căci cu cât chipul este mai luminos, cu atât adâncul este mai mare.

Pentru Lévinas, chipul vorbește din nimicul ochilor săi chemând subiectul la responsabilitate, într-un drum fără întoarcere. Tot fără întoarcere este și oprirea mâinii lui Avraam deasupra altarului de sacrificiu, oprire prin legea dorinței, care separă dorința de juisare, și pune legământ, reiterat de sunetul de șofar. Legământ care reînnoiește lucrarea de început, deci aplecarea asupra fragilelor versete, întâlnirea chipului vulnerabil al aproapelui, practicarea poruncilor, ritul și liturghia se conjugă în asumarea simbolicului care câștigă și pune voal – la genul feminin – asupra realului.

Dacă numele Tetragramei este Adonai, dacă numele are un nume, cum spune Lévinas, și dacă contextul în care situăm subiectul etic lévinasian este cel al nodului borromean lacanian, atunci, mai mult decât atât, există un Nume al Numelui Numelui – vizavi de cele trei registre lacaniene – căci Numele Tatălui preia funcția de a numi *altfel*.

Electiunea lévinasiană relevă de Numele Tatălui, adică de un Dumnezeu de a cărui slavă subiectul dă mărturie în mereu înnoita clipă a darului. Substituirea lui Isaac, în sensul metaforei Numei Tatălui, realizează metafora primordială ce separă dorința și juisarea. Ceea ce presupune că în cazul lui Avraam și al subiectului lévinasian simbolicul câștigă asupra realului, determinând un rest neasimilabil. Tetragrama este, de fapt, cea în numele căreia Isaac este cruțat, Tetragrama dă binecuvântarea lui Avraam pentru ascultarea vocii sale, Tetragrama îi apare lui Moise în rugul aprins. „Eu sunt ceea ce sunt” este o gaură, semnificant al lipsei Celuilalt care este, ca atare, impronunțabil. Moise pune Numele lui Dumnezeu în locul acestei găuri care este, de fapt, în locul în care Celălalt este chemat să garanteze pe Celălalt simbolic. Numele lui Dumnezeu *este* refularea, iar consoanele tetragramei fac bordul „adevăratei găuri” a structurii. Acolo unde subiectul așteaptă garanția divină că există un Celălalt al Celuilalt al simbolicului, nu este decât o gaură.

Dar, în lipsa tematizării originii Zicerii, subiectul are nevoie de un analogon pe care l-am numit fantasmă. Traversarea voalului fantasmei nu mai relevă de Numele Tatălui, ci de Tatăl care numește, ceea ce pune problema unui alt tip de experiență, care nu face obiectul lucrării de față. Deși nu credem că etica lévinasiană merge până la a propune un tip de subiect a cărui dorință ar putea oferi o garanție reală conceptului de angoasă, cercetarea rămâne deschisă tocmai fiindcă această direcție relevă de fenomenologia de după Emmanuel Lévinas și de experiența psihanalitică.

Bibliografie selectivă

Emmanuel LÉVINAS:

1. LÉVINAS, Emmanuel: *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Martinus Nijhoff, La Haye, 1974.
2. *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*. Humanitas, București, 2006, trad. Miruna Tătaru-Cazaban, Bogdan Tătaru-Cazaban, Cristian Ciocan.
3. LÉVINAS, Emmanuel: *L'Au-delà du verset. Lectures et discours talmudiques*. Ed. de Minuit, Paris, 1982.
4. LÉVINAS, Emmanuel: *De Dieu qui vient à l'idée*. Vrin, Paris, 1986.
5. LÉVINAS, Emmanuel: *Dieu, la mort et le temps*. Grasset&Fasquelle, Paris, 1993.
6. LÉVINAS, Emmanuel: *Difficile liberté*. Livre de Poche, Paris, 1976.
7. *Dificila libertate*. Hasefer, București, 1999, trad. Țicu Goldstein.
8. LÉVINAS, Emmanuel: *De l'évasion*. Le Livre de Poche, 1998.
9. LÉVINAS, Emmanuel: *De l'existence à l'existant*. Paris, Vrin, 1990.
10. LÉVINAS, Emmanuel: *Du sacré au saint*. Minuit, Paris, 1977.
11. LÉVINAS, Emmanuel: *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*. Vrin, Paris, 2001.
12. LÉVINAS, Emmanuel: *Entre nous. Essais sur la penser à l'autre*. Grasset&Fasquelle, Paris, 1991.
13. *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*. ALL, București, 2000, trad. Ioan Petru Deac.
14. LÉVINAS, Emmanuel: *Ethique et Infini*. Fayard, 1982.
15. LÉVINAS, Emmanuel: *Humanisme de l'autre homme*. Fata Morgana, Montpellier, 1972.
16. LÉVINAS, Emmanuel: *Hors Sujet*. Fata Morgana, Montpellier, 1987.
17. LÉVINAS, Emmanuel: Martin Buber, Gabriel Marcel et la philosophie. In: *Revue Internationale de Philosophie*, nr. 126, 1978.
18. LÉVINAS, Emmanuel: *A l'heure des nations*. Minuit, Paris, 1988.
19. *In the Time of the Nations*. Indiana University Press, Blomington, 1994, trad. Michael B. Smith.
20. LÉVINAS, Emmanuel: *Les imprévus de l'histoire*. Fata Morgana, Montpellier, 1984.
21. LÉVINAS, Emmanuel: *La mort et le temps*. Paris, Livre de Poche, 1982.
22. *Moartea și timpul*. Apostrof, Cluj-Napoca, 1996, trad. Anca Măniuțiu.
23. LÉVINAS, Emmanuel: *Noms Propres*. Librairie générale française, Paris, 1987.

24. LÉVINAS, Emmanuel: *Positivité et transcendance*, urm. de *Levinas et la phénoménologie*, Marion, Jean-Luc (dir.). PUF, Paris, 2000.
25. LÉVINAS, Emmanuel: *Quatre lectures talmudiques*. Minuit, Paris, 1976.
26. LÉVINAS, Emmanuel: „Séparation des biens”. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l’Herne: Emmanuel Lévinas*. L’Herne, Paris, 1991.
27. LÉVINAS, Emmanuel: *Le Temps et l’Autre*. Paris, PUF, 1991.
28. LÉVINAS, Emmanuel: *Totalité et Infini*. Kluwer Academic, Livre de Poche, 1998.
29. *Totalitate și infinit*. Polirom, Iași, 1999, trad. Marius Lazurca.
30. LÉVINAS, Emmanuel: *Théorie de l’intuition dans la phénoménologie de Husserl*. Paris, Vrin, 1978.
31. LÉVINAS, Emmanuel: *Transcendance et Intelligibilité*. Labor et Fides, 1996.
32. LÉVINAS, Emmanuel: *Basic Philosophical Writings*, A.T. Peperzak, S. Critchley și R. Bernasconi (ed.). Indiana University Press, Bloomington, 1996.
33. LÉVINAS, Emmanuel: *Collected Philosophical Papers*. Martinus Nijhoff, Haga, 1987.
34. LÉVINAS, Emmanuel: La lettre ouverte. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l’Herne: Emmanuel Lévinas*, L’Herne, Paris, 1991, pp. 363-365.
35. LÉVINAS, Emmanuel: Martin Buber, Gabriel Marcel et la philosophie. In: *Revue Internationale de Philosophie*, nr, 126, 1978, pp. 492-511.
36. LÉVINAS Emmanuel, ROBBINS, Jill: *Is it Righteous to Be? Interviews with Emmanuel Lévinas*, Stanford University Press, Stanford, 2001.

Jacques LACAN:

1. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre II: Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*. Seuil, Paris, 1978.
2. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre III: Les psychoses*. Seuil, Paris, 1981.
3. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre V: Les formations de l’inconscient*. Seuil, Paris, 1998.
4. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre VI: Le désir et son interprétation*. Seuil, Paris, 2013.
5. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre VII: L’éthique de la psychanalyse*. Seuil, Paris, 1986.
6. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre VIII: Le transfert*. Seuil, Paris, 2001.
7. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre IX. L’identification*, nepublicat.
8. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre X. L’angoisse*. Seuil, Paris, 2004.

9. LACAN, Jacques: *Le Séminaire. Livre XI: Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*. Seuil, Paris, 1973.
10. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XIII. L'objet de la psychanalyse*, nepublicat.
11. LACAN, Jacques: *Le Séminaire. Livre XIV: Logique du fantasme*, inedit.
12. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XVI. D'un Autre à l'autre*, nepublicat.
13. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XVII. L'envers de la psychanalyse*, nepublicat.
14. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XVIII. D'un discours qui ne serait pas du semblant*, nepublicat.
15. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XIX. ...ou pire*, nepublicat.
16. LACAN, Jacques: *Le Séminaire. Livre XX: Encore*. Seuil, Paris, 1999.
17. LACAN, Jacques: *Le Séminaire. Livre XXI: Le non-dupes errent*, nepublicat.
18. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XXII. RSI*, nepublicat.
19. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XXIII. Le sinthome*, nepublicat.
20. LACAN, Jacques: *Le Séminaire: Livre XXIV. L'insu que sait de l'une bévue s'aile à mourre*, nepublicat.
21. LACAN, Jacques: *Le Séminaire. Livre XXV: Le moment de conclure*, nepublicat.
22. LACAN, Jacques: *Écrits*. Seuil, Paris, 1966.
23. LACAN, Jacques: *Autres écrits*. Seuil, Paris, 2001.

CĂRȚI:

1. AGAMBEN, Giorgio: *Timpul care rămâne. Un comentariu al Epistolei către Romani*. Tact, Cluj Napoca, 2009, trad. Alex. Cistelean.
2. AGAMBEN, Giorgio: *Prietenul și alte eseuri*. Humanitas, București, 2012, trad. Vlad Russo.
3. AGAMBEN, Giorgio: *Language and Death. The Place of Negativity*. University of Minesota Press, Mineapolis, Oxford, 2006, trad. în limba engleză Karen E. Pinkus și Michael Hardt.
4. BLOECHL, Jeffrey (ed.): *The Face of the Other and the Trace of God*. Fordham University Press, New York, 2000.
5. BOUSSEYROUX, Michel: *Au risque de la topologie et de la poésie. Elargir la psychanalyse*, Érès, Toulouse, 2012.
6. BOUSSEYROUX, Michel: *Figures du pire: logique d'un choix, éthique d'un pari*. Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 2000.

7. BUXBAUM, Yitzhak: *The Life and Teachings of Hillel*. Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, 2008.
8. CHALIER, Catherine: *Lévinas. L'utopie de l'humain*. Albin Michel, Paris, 1993.
9. CHALIER, Catherine: *La trace de l'Infini. Emmanuel Lévinas et la source hébraïque*. Cerf, Paris, 2002.
10. CHALIER, Catherine: *Pour une morale au-delà du savoir. Kant et Lévinas*. Albin Michel, Paris, 1998.
11. CHETRIT-VATINE, Viviane: *The Ethical Seduction of the Analytic Situation: The Feminine-Maternal Origins of Responsibility for the Other*. Karnac Books, Londra, 2014.
12. CIOMOȘ, Virgil: *Être(s) de passage*. Zeta Books, București, 2008.
13. CRITCHLEY, Simon, Bernasconi, Robert (ed.): *The Cambridge Companion to Levinas*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
14. DERRIDA, Jacques: *Adieu à Emmanuel Lévinas*. Galilée, Paris, 1997.
15. DOSTOIEVSKI: *Frații Karamazov*, RAO, București, 1997.
16. DUDIAC Jeffrey: *The Intrigue of Ethics*, Fordham University Press, New York, 2001.
17. ETKES, Immanuel: *The Gaon of Vilna. The Man and His Image*. University of California Press, Berkley, Los Angeles, 2002.
18. FERON, Etienne: *De l'idée de transcendance à la question du langage*. Millon, Grenoble, 1992.
19. FREUD, Sigmund: *Opere esențiale*, vol. 3, *Psihologia inconștientului*. Trei, București, 2010, trad. G. Lepădatu, G. Purdea, V. Dem. Zamfirescu.
20. FREUD, Sigmund: *Opere esențiale*, vol. 6, *Inhibiție, simptom, angoasă*. Trei, București, 2010, trad. R. Melnicu, G. Mitrea.
21. FREUD, Sigmund: *Opere esențiale*, vol. 9: *Studii despre societate și religie*. Trei, București, 2009, trad. Raluca Hurduc, Roxana Melnicu, George Purdea.
22. FREUD, Sigmund: *Opere esențiale*, vol. 11, *Tehnica psihanalizei*. Trei, București, 2009, trad. Roxana Melnicu.
23. FRYER, David Ross: *The Intervention of the Other: Ethical Subjectivity in Levinas and Lacan*. Other Press, New York, 2004.
24. GIBBS, Robert: *Why Ethics?: Sign of Responsibilities*. Princeton University Press, Princeton, 2000.
25. HANSEL, Georges: *De la Bible au Talmud, suivi de l'itinéraire de pensée d'Emmanuel Lévinas*. Odile Jacob, 2008.

26. HARASYM, Sarah (ed.): *Levinas and Lacan. The Missed Encounter*. State University of New York Press, Albany, 1998.
27. LESCOURRET, Marie-Anne: *Emmanuel Lévinas*. Flammarion, Paris, 1994.
28. LIN, Yael (ed.): *Levinas Faces Biblical Figures*. Lexington Books, Lanham, 2014.
29. MALKA, Salomon: *Emmanuel Lévinas: la vie et la trace*. Eds. Jean-Claude Lattès, 2003.
30. MANDERSON, Desmond (ed.): *Essays on Levinas and Law*. Palgrave MacMillan, New York, 2009.
31. OUAKNIN, Marc-Alain: *Tsimtsoum. Introduction à la méditation hébraïque*. Albin Michel, 1992.
32. OUAKNIN, Marc-Alain: *Lire aux éclats. Eloge de la caresse*. Quai Voltaire, 1989.
33. PETROSINO, Silvano, ROLLAND, Jacques: *La vérité nomade. Introduction à Emmanuel Lévinas*. La Découverte, Paris, 1984.
34. POIRIÉ, François: *Emmanuel Lévinas: Qui êtes-vous?* La Manufacture, Lyon, 1987.
35. PORGE, Erik: *Voix de l'écho*. Érès, Toulouse, 2012.
36. PORGE, Erik : *Se compter trois*. Érès, Toulouse, 1989.
37. ROLLAND, Jacques: *Parcours d'autrement. Lecture d'Emmanuel Lévinas*. PUF, Paris, 2000.
38. RUTI, Mari: *Between Levinas and Lacan: Self, Other, Ethics*. Bloomsbury Academic, Londra, 2015.
39. TAUBES, Jacob: *Teologia politică a lui Pavel*. Tact, Cluj-Napoca, 2011, trad. Maria-Magdalena Anghelescu.
40. SEBBAH, François-David: *Lévinas. Ambiguïtés de l'altérité*. Les Belles Lettres, Paris, 2000.
41. SOLER, Colette: *Les affects lacaniens*. PUF, Paris, 2011.
42. ZIELINSKI, Agata: *Lecture de Merleau-Ponty et Lévinas. Le corps, le monde, l'autre*. PUF, Paris, 2002.

ARTICOLE:

1. ABENSOUR, Miguel: Penser l'utopie autrement. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991.
2. ABENSOUR, Miguel: L'extravagante hypothèse. In: Nathalie Frogneux și François Mies (ed.), *Emmanuel Lévinas et l'histoire*. Cerf, Paris-Namur, 1998, pp. 161-187.
3. APARICIO, Sol: Le présent de la fin. In: *Hétérité*, nr. 3, *Le temps de la psychanalyse*, Revue des Forums du Champ Lacanien, dec. 2003, pp. 39-46.

4. ARONOWICZ, Annette: Les commentaires talmudiques de Lévinas. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991, pp. 368-377.
5. BANON, David: Résistance du visage et renoncement au sacrifice. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, Paris, L'Herne, 1991, pp. 399-405.
6. BAUM, Mylène: La résistance à la synchronie de l'histoire. Ouverture au temps éthique. In: Nathalie Frogneux și Françoise Mies (ed.), *Emmanuel Lévinas et l'histoire*, Cerf, Paris-Namur, 1988, pp. 97-100.
7. BERNET, Rudolf: L'autre du temps. In: *Positivité et transcendance*, suivi de *Levinas et la phénoménologie*, Marion, Jean-Luc (ed.), PUF, Paris, 2000, pp. 143-163.
8. BERNET, Rudolf: Lévinas et l'ombre de Heidegger. In: F.-D. Sebbah, *Lévinas, ambiguïtés de l'altérité*, *Revue philosophique de Louvain*, nr. 4, nov. 2002.
9. BERNHEIM, Gilles: A propos des lectures talmudiques. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, Paris, L'Herne, 1991, pp. 353-362.
10. BOUSSEYROUX, Michel: Á temps (ce qui n'attend pas). In: *Hétérité*, nr. 3, *Le temps de la psychanalyse*, *Revue des Forums du Champ Lacanien*, dec. 2003, pp. 129-137.
11. BOUSSEYROUX, Michel: Le vice du vice. In: *L'en-je lacanien*, 2009/2, nr. 13, pp. 17-28.
12. BOUSSEYROUX, Michel: L'espace du s'étreindre et son noeud. In *École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien*, *Mensuel*, nr. 21, 2007, pp. 7-16.
13. BOUSSEYROUX, Michel: Prélude no 2. Dieu dans son trou. In: *Psychanalyse et religion*, Les Journées Nationales de l'EPFCL France, 2009.
14. BOUSSEYROUX, Michel: Noms et renoms du père. In: *L'en-je lacanien*, 2009/1, nr. 12, pp. 21-38.
15. BOUSSEYROUX, Michel: L'autre raison. Sa ruse et la méprise. In: *L'en-je lacanien*, 2006/1, nr. 6, pp. 89-104.
16. BOUSSEYROUX, Michel: Le Nom-du-Père dans la psychose dans l'enseignement de Lacan, in *École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien*, *Mensuel*, nr. 11, 2005, pp. 72-85.
17. BURGRAEVE, Roger: Violence and the Vulnerable Face of the Other: the Vision of Emmanuel Levinas on Moral Evil and Our Responsibility. In: *Journal of Social Philosophy*, 30, 1/1999, traducere în limba engleză de J. Bloechl.

18. CHALIER, Catherine: Le désir de l'Infini. In: *Magazine littéraire: Emmanuel Lévinas*, nr. 419, apr. 2003, pp. 43-44.
19. CHALIER, Catherine: L'âme de la vie. Lévinas, lecteur de R. Haïm de Volozin. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne : Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991, pp. 387-397.
20. CHALIER, Catherine: A propos des lectures talmudiques”, interviu cu Gilles Bernheim. In: *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991, pp. 355-362
21. CHRETIEN, Jean-Louis: La traduction irréversible. In: Marion, Jean-Luc (coord.), *Positivité et transcendance*, suivi de *Lévinas et la phénoménologie*, PUF, Paris, 2000, pp. 309-328.
22. CHRETIEN, Jean-Louis: La dette et l'élection. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, Paris, 1991, pp. 262-273.
23. CIOMOȘ, Virgil: Omul de vocație și chiasma arhitectonică. In: *Humanistica*, nr. XI/2013, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca*, pp. 193-201.
24. COHEN, Richard A.: La non-in-différence dans la pensée d'Emmanuel Lévinas et de Franz Rosenzweig. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991, pp. 343-350.
25. CIOCAN, Cristian: Moartea celuilalt. Explorare fenomenologică. In: *Studia Phaenomenologica*, I, 1-2/2001, pp. 137-177.
26. CIOCAN, Cristian: Reperele unei simetrii răsturnate: Fenomenologia morții între Heidegger și Lévinas. In: *Studia Phaenomenologica*, II, 1-2/2002, pp. 125-175.
27. COTE, Armando Cote: Foucault avec Lacan. In: *Hétérité*, nr. 11, „Les paradoxes du désir”, in *Revue des Forums du Champ Lacanien*, 2014, pp. 367-375.
28. CRITCHLEY, Simon: Das Ding: Lacan and Levinas. In: *Research in Phenomenology*, 28 (1), 1998, pp. 72-90.
29. CRITCHLEY, Simon: Le traumatisme originel: Lévinas avec la psychanalyse. In: *Visages et Sinai. Actes du Colloque Hommage à Lévinas*, PUF, Paris, 1997, pp. 165-174.
30. DABROWSKI, Wanda: Un savoir insu qui peut s'écrire. In: École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 79, 2013, pp. 39-46.
31. DALTON, Drew: The Intrigue of the Other and the Subversion of the Subject. In: *Graduate Faculty Philosophy Journal*, vol. 34, issue 2, 2013, pp. 415-438.
32. DASTUR, Françoise: Intentionnalité et métaphysique. In: Marion, Jean-Luc (coord.), *Positivité et transcendance*, suivi de *Levinas et la phénoménologie*. PUF, Paris, 2000, pp. 125-141.

33. DERRIDA, Jacques: Violence et Métaphysique. In: *L'Écriture et la différence*, Seuil, Paris, 1967, traducerea în limba română *Violență și metafizică*, Univers, București, 1998.
34. DERRIDA, Jacques: Entretien in *Magazine littéraire : Emmanuel Lévinas*, 419/avril 2003.
35. FAESSLER, Marc: L'intrigue du Tout-Autre: Dieu dans la pensée d'Emmanuel Lévinas. In: *Études théologiques et religieuses*, dec. 1980, pp. 501-528.
36. FAESSLER, Marc: L'éthique avant l'éthique. Méditation sur une figure de la révélation chez Lévinas. In: *Laval théologique et philosophique*, vol. 55, nr. 2, 1999, pp. 195-203.
37. FAESSLER, Marc: Dieu, autrement. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Emmanuel Lévinas: Cahier de l'Herne*, Paris, 1991, pp. 411-419.
38. FERON, Etienne: L'événement. In: Nathalie Frogneux și François Mies (ed.), *Emmanuel Lévinas et l'histoire*. Cerf, Presses Universitaires de Namur, 1998, pp. 103-131.
39. FERREIRA, Jamie: Total Altruism in Lévinas's Ethics of the Welcome. In: *Journal of Religious Ethics*, 2001, pp. 443-470.
40. FINKIELKRAUT, Alain: Emmanuel Lévinas: le souci de l'autre. In: *Magazine Littéraire*, nr. 345, iul.-aug. 1996, p. 44-46.
41. FINKIELKRAUT, Alain: Une philosophie affectée par l'histoire de XXème siècle. In: Nathalie Frogneux și François Mies (ed.), *Emmanuel Lévinas et l'histoire*. Paris-Namur, Les Ed. du Cerf, Presses Universitaires de Namur, 1998, pp. 81-95.
42. FONTENAY, Elisabeth de: L'exaspération de l'infini. In : Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne : Emmanuel Levinas*. Paris, L'Herne, 1991, pp. 212-225.
43. GANS, Steven: Lacan and Levinas. Towards an Ethical Psychoanalysis. In: *Journal of the British Society for Phenomenology*, vol. 98, nr. 1, ian. 1997, pp. 30-48.
44. GOROG, Jean-Jacques: Le surmoi freudien composite et la jouissance selon Lacan". In: École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 51, 2010, pp. 17-23.
45. HAAR, Michel: L'obsession de l'autre. L'éthique comme traumatisme. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*. Paris, L'Herne, 1991, pp. 444-453.
46. IRIGARAY, Luce: Questions à Emmanuel Lévinas sur la divinité de l'amour. In: *Critique*, nr. 522, nov. 1990, pp. 911-920.
47. IZCOVICH, Anita: Ce savoir limité à cette jouissance insuffisante. In: École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 78, 2013, pp. 31-44.

48. IZCOVICH, Anita: De la femme symptôme à la femme sinthome. In: École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 58, 2011, pp. 25-34.
49. IZCOVICH, Luis: Le temps suspendu et la certitude. In: *Hétérité*, nr. 3, *Le temps de la psychanalyse*, Revue des Forums du Champ Lacanien, dec. 2003, pp. 57-68.
50. IZCOVICH, Luis: La hâte et la sortie. In: *Hétérité*, nr. 7, *Le temps du sujet de l'inconscient. La psychanalyse dans son temps et le temps dans la psychanalyse*, Revue des Forums du Champ Lacanien, iul. 2008, pp. 14-19.
51. JANICAUD, Dominique, DASTUR, Françoise și ESCOUBAS, Eliane (entretien). In: Escoubas, Eliane & Waldenfels, Bernhard (ed.), *Phénoménologie française et phénoménologie allemande*, L'Harmattan, 2000, pp. 185-213.
52. KAVKA, Martin: Translation. In: *The Cambridge Companion to Religious Studies*, Cambridge University Press, 2012.
53. KOVAK, Edvard: Le face-à-face. In: Catherine Chalier (dir.), *Le visage*, Autrement, Paris, 1994.
54. KLEINBERG, Ethan: Freud and Levinas: Talmud and Psychoanalysis Before the Letter. In: Arnold D. Richards (ed.), *The Jewish World of Sigmund Freud*, McFarland&Co, Jefferson, Carolina de Nord, 2010, pp. 112-124.
55. LAGAAY, Alice: Between Sound and Silence: Voice in the History of Psychoanalysis. In: *Episteme*, vol. I (I), 2008, pp. 53-62.
56. LOFTS, Steve: Penser l'Autre: psychanalyse lacanienne et philosophie. In: *Revue Philosophique de Louvain*, vol. 92, nr. 1, 1994, pp. 82-97.
57. LORELLE, Paula: Lévinas et Lacan: du traumatisme à l'éthique. In: *Klesis. Revue Philosophique*, nr. 30, 2014, pp. 55-80
58. MALKA, Salomon: Un parcours philosophique. In: *Magazine littéraire: Emmanuel Lévinas*, nr. 419, apr. 2003, pp. 22-27.
59. MALKA, Victor: Lévinas, lecteur de Rachi. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, L'Herne, Paris, 1991, pp. 366-377.
60. MARION, Jean-Luc: D'autrui à l'individu. Au-delà de l'éthique. In: *Studia Phaenomenologica*, II, 1-2/2002, Humanitas, București.
61. MOPSIK, Charles: La pensée d'Emmanuel Lévinas et la Cabbale. In: Catherine Chalier și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Lévinas*, Paris, L'Herne, 1991, pp. 378-386.
62. MOSCONI, Muriel: La ligature d'Isaac. Une référence de Lacan. École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 47, dec. 2009, pp. 51-57.

63. NOMINÉ, Bernard: Caïn, le signe. École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 47, dec. 2009, pp. 65-69.
64. RICHIR, Marc: Métaphysique et phénoménologie: Prolégomènes pour une anthropologie phénoménologique. In: Escoubas, Eliane & Waldenfels, Bernhard (ed.), *Phénoménologie française et phénoménologie allemande*, L'Harmattan, 2000, pp. 103-128.
65. RICHIR, Marc: Phénomène et Infini. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Levinas*. Paris, L'Herne, 1991, pp. 241-261.
66. SCEMAMA, Mireille: Un mot deux passes”, in École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 16, 2006, pp. 33-38.
67. SCHNEIDER, Monique: La proximité chez Lévinas et le *Nebenmensch* freudien. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Levinas*. Paris, 1991, pp. 431-443.
68. SEBBAH, François-David: Eveil et naissance. Quelques remarques à partir d'Emmanuel Lévinas et Michel Henry. In: *Alter*, nr. 1, 1993, pp. 213-239.
69. SEBBAH, François-David: L'exception française. In: *Magazine littéraire*, nr. 403, nov. 2001, pp. 50-54.
70. SOLER, Colette: Le plus de temps. In: *Hétérité*, nr. 3, *Le temps de la psychanalyse*, Revue des Forums du Champ Lacanien, dec. 2003, pp. 111-126.
71. SOLER, Colette: Trois fins. In: École de Psychanalyse des Forums du Champ Lacanien, *Mensuel*, nr. 1, nov. 2004, pp. 4-10.
72. SOYSAL, Ahmet: Deux études sur la non-donation. In: *Alter*, nr. 1/1993, pp. 241-264.
73. TAMINIAUX, Jacques: La première réplique à l'ontologie fondamentale. In: Catherine Chalié și Miguel Abensour (ed.), *Cahier de l'Herne: Emmanuel Levinas*. L'Herne, Paris, 1991, pp. 275-284.
74. WALDENFELS, Bernhard: La responsabilité. In: Marion, Jean-Luc (coord.), *Positivité et transcendance*, suivi de *Levinas et la phénoménologie*. PUF, Paris, 2000, pp. 259-283.
75. WALDENFELS, Bernhard: Réponse à l'autre. Eléments d'une phénoménologie responsive. In: Escoubas, Eliane și Waldenfels, Bernhard (ed.), *Phénoménologie française et phénoménologie allemande*. L'Harmattan, 2000, pp. 357-374.
76. WEBB, Stephen: The Retic of Ethics and Excess: a Christian Theological Response to Emmanuel Lévinas. In: *Modern Theology*, 1999.
77. WYGODA, Shmuel: „Une lecture philosophique de Rachi”. In René-Samuel Sirat (ed.), *Héritages de Rachi*. Eclat, Paris-Tel Aviv, 2006, pp. 215-225.

Surse online:

1. ABENSOUR, Miguel: Le mal élémental, online din 5 dec. 2000, consultat în 2004, URL: <http://www.anti-rev.org/textes/Abensour97a/>.
2. BANON, David: Levinas, penseur juif ou juif qui pense. In: *Noesis*, 3 /2000, online din 15 mar. 2004, consultat în 09 nov. 2015. URL: <http://noesis.revues.org/7>.
3. COHEN, Richard A.: La bonne œuvre d'Edmond Husserl. In: *Cahiers du judaïsme*, nr. 6, 1999/2000. URL: <http://ghansel.free.fr/richard.html>.
4. ISRAEL, Natacha: Lévinas et Lacan: difficile subjectivité. Online pe <http://univ-rennes1.academia.edu/NatachaIsraël>, consultat în ian. 2016.
5. JANODY, Patricia: Erik Porge, „Voix de l'écho”. In: *Essaim* 2/2013, nr. 31, pp. 193-197, URL: www.cairn.info/revue-essaim-2013-2-page-193.htm, consultat în 7 mar. 2016.
6. OLIVIER, Paul: Diaconie et diachronie: de la phénoménologie à la théologie. In: *Noesis* [online], 3/2000, online din 15 mar. 2004, consultat în 8 nov. 2015. URL: <http://noesis.revues.org/10>.
7. WYGODA, Shmuel: „Le maître et son disciple: Chouchani et Lévinas”. In: *Cahiers d'études levinassiennes*, nr. 1, *Lévinas, le temps*, 2003, consultat în 26 nov. 2015 URL: http://www.levinas.fr/cahiers/archives/CEL_01.asp.